PERSONAJUL CA MODERATOR AL UNIVERSULUI FANTASTIC LA ION CREANGĂ

Drd. Maria Laura RUS
Universitatea „Petru Maior”, Târgu- Mureş

Abstract

Our paper analyses some particular aspects of the typology of characters in Ion Creangă's stories and fairy tales, aspects that refer to a particular feature, namely the 'reformer' of the epic universe. These characters change the initial situation, the facts, moderate the fantastic discourse and implicitly generate the plot. Therefore the action of the stories is a dynamic one due to these key-characters. The omnipresence of the 'reformer' is absolutely normal, natural and that is because the effort to moderate the world is mainly claimed by the optimistic end of the action in the short stories. The premise of this kind of action (moderating the world) is the idea of discovering and promoting the ideal pattern of the world. Thus, we analyzed two short stories relevant for this particularity.

Ca în orice operă literară, şi în poveşti sau basme, tematica, cu şirul de evenimente concretizate în acţiuni, implică în mod necesar existenţa personajelor. Nici nu ne putem, de altfel, imagina o anumită acţiune în lipsa unui Făt-Frumos sau a Ilenei Cosânzene.

Privit sub diverse aspecte, ca ,,être de papier” (Barthes, Goldenstein, Raymond), ,,homme-récit” (Todorov), ,,om” (Forster), ,,actant” (Greimas), ,,actor” (Lintvelt), ,,erou” (Bahtin), ,,fiinţă ficţională” (Toma Pavel) ş.a., personajul este, în fond, ,,determinarea acţiunii” (Henry James), căci ,,Ce este o acţiune dacă nu ilustrarea personajului? (...) Orice căutăm noi în altă parte, aici găsim”[1].

Prezenţa personajelor în poveşti sau basme este cu atât mai vie cu cât acestea sunt selectate din diverse categorii, reprezintă tipuri atât de diferite. Pe una din aceste categorii dorim să o avem în vedere în lucrarea de faţă, şi anume cea care reuneşte personajele care întruchipează voinţa de reformare şi transformare a universului fantastic. Aceştia sunt fie eroii subiectului narativ, fie simple personaje ale firului narativ, dar care îşi dovedesc importanţa prin intermediul acţiunilor întreprinse.

Dacă avem în vedere poveştile lui Ion Creangă, diversele întreprinderi sunt lăsate în grija lui Ivan Turbinca, a lui Dănilă Prepeleac sau a lui Stan Păţitul, ajutaţi de câte o babă bine plasată în iţele acţiunii şi împiedicaţi uneori chiar de întruchiparea răului pe pământ.

Ion Creangă construieşte în poveştile sale o realitate ficţională ideală, în care principiile binelui şi ale răului se confruntă în permanenţă, acest conflict având finalitatea în

[1] Henry James, apud Tzvetan Todorov, *Poetica prozei*, Univers, 1975

BDD-A23595 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:53 UTC)

favoarea binelui. Este o realitate care prezintă un model perfect al lumii conceput ca substituent imaginar al realității concrete. Asistăm, de fapt, în astfel de creații, la modelarea lumii în direcția evoluției ascendente, a perfecționării. Iar aceste fapte trebuie să își găsească „autorii" potriviți, pe care povestitorul îi mânuieşte din umbră, un povestitor cu minte ageră şi cu limbă ascuțită de multe ori El este responsabilul principal de o asemenea acțiune etică, dar lectorului îi sunt aduse la cunoştință întreprinderile respective prin intermediul personajelor.

Acțiunea de modelare a lumii are ca premisă ideea descoperirii şi promovării modelului ideal al lumii. În poveştile lui Ion Creangă funcția aceasta este preluată şi asumată de personaje din toate cele şapte sfere de acțiune ale basmului, despre care vorbeşte Vladimir Propp în cunoscuta sa lucrare *Morfologia basmului*, pornind de la personajul răufăcător şi până la falsul erou.

O primă poveste asupra căreia ne vom opri în demersul nostru este *Povestea lui Stan Pățitul*. Eroul lui Creangă din această poveste este un flăcău care „slujind cu credință ba la unul, ba la altul, până la vârsta de treizeci şi mai bine de ani, şi-a sclipuit puține parale, câteva oi, un car cu boi şi o văcuşoară cu lapte (...) şi-a înjghebat şi o căsuță"[2], dar dincolo de toate acestea „urâtul îi venea de hac". Este, de fapt, starea esențială a eroului care va submina coordonatele unui atare echilibru. Astfel, este inserată în firul epic o acțiune din exterior, venită din partea unui personaj care întruchipează răul etern: Scaraoschi. Personajul în cauză îşi dovedeşte rolul de moderator al universului fantastic încă de la apariția sa pe scena narativă: „Scaraoschi, căpitenia dracilor, voind a-şi face mendrele cum ştie el, a dat poruncă tuturor slugilor sale ca să apuce care încotro a vede cu ochii, şi pretutindene, pe mare şi pe uscat, să vâre vrajbă între oameni şi să le facă pacoste"[3]. Finalitatea presupusă a acestor acțiuni este, astfel, prezentată în mod tranşant.

Ordinea firească a lucrurilor, modelul ideal al lumii este afectat, de altfel, de la început prin chiar lipsa unei familii simțită de erou, astfel încât personajul responsabil de declanşarea acțiunii (aici, dracul) nici nu este nevoit să-şi caute prea departe motivația, aceasta oferindu-i-se imediat. Acuzat în permanență de către mentalitatea colectivă de toate faptele rele posibile, personajul rămâne fidel, tocmai datorită autorului, imaginii încetățenite. Hotărârea „căpeteniei dracilor" este una autoritară, declanşând şirul evenimentelor ulterioare, a diverselor transformări care vor constitui planul propriu-zis al narațiunii fantastice.

Evenimentele nu vor fi, însă, posibile fără intervenția profund umană a protagonistului Stan, intervenție realizată concomitent cu enunțarea poruncii lui Scaraoschi. În felul acesta,

[2] Ion Creangă, *Poveşti, amintiri, povestiri*, 1980, p. 59.
[3] Idem, p. 61.

BDD-A23595 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:53 UTC)

eroul se alătură dracului în asumarea rolului de personaj civilizator. Fapta sa caritabilă („boțul de mămăligă" lăsat pe o „teşitură" în speranța că „a găsi-o vreo lighioaie ceva, a mânca-o şi ea ş-a zice bodaproste") întâlneşte „răspunsul" caracteristic ființelor de teapa dracului, care, se serveşte cu dezinvoltură din „bucățica de mămăligă îmbrânzită", determinând astfel modelarea ambelor existențe: atâta sa, cât şi a eroului.

Acțiunea atrage după sine pedeapsa din partea lui Scaraoschi, căpetenia poruncindu-i dracului ghinionist să-l slujească pe Stan timp de trei ani fără a primi „simbrie în bani". În felul acesta ajunge slugă la Stan, luându-şi înfățişarea unui „băiet de opt ani, îmbrăcat cu straie nemțeşti" şi numele de Chirică. De aici înainte, prezența acestui personaj devine într-adevăr activă, el preluând asumându-şi un rol definitoriu în destinul stăpânului său: se situează pe poziția intermediarului tradițional în problemele căsătoriei, fiind cel care îl va convinge pe Stan să renunțe la statutul de celibatar[4].

Rolul personajului în cauză abia acum începe să se contureze. Scenele care urmează vin să amplifice funcția aceasta de „modelare". Avem, astfel, în ordine: participarea la horă trei duminici la rând, în satele vecine, alegerea şi peținea fetei cu care urma să se însoare Stan (sau Ipate, după cum i se mai spunea), cea căreia „îi jucau ochii în cap ca la o şerpoaică". Ispitirea dracului are sorți de izbândă, căci Ipate dăduse, deja, „în pârpăra însuratului".

Odată însurat, Stan crede că şi-a împlinit destinul, dar adevărata dimensiune şi finalitate a misiunii modelatoare a dracului Chirică va fi evidențiată abia acum: scoaterea „coastei de drac" a nevestei lui Stan. De aici şi aspectul moralizator şi educativ în acelaşi timp al poveştii lui Creangă.

Una dintre trăsăturile interesante şi inedite, în aceeaşi măsură, a dracului deghizat în personaj moderator, în povestea lui Ion Creangă, este lipsa maleficului şi asumarea, mai degrabă, a unui rol pacifist. Finalul poveştii ne confirmă funcția pe care şi-a asumat-o personajul despre care vorbim, întrucât ultima acțiune a acestuia[5] are tot nişte urmări pozitive. De altfel, dracul Chirică îşi motivează toate acțiunile întreprinse de-a lungul celor trei ani, precum şi alegerea simbriei: „te-a slujit un drac trei ani de zile, numai pentru un boț de mămăligă de pe teşitura din pădure şi pentru un putregaiu de căpătâiu ce-mi trebuieşte sub talpa-iadului". Dispariția babei nu pune în pericol familia lui Stan, ci mai degrabă o consolidează.

Mergând pe firul aceleiaşi funcții, ne vom opri la o altă poveste a marelui humuleştean, *Povestea porcului*. Aici, rolul în cauză nu este atribuit unui singur personaj, ci mai multora, pe

[4] A se vedea în acest sens scena cu seceratul lanului de grâu, în care „personajul-moderator" (cum ne place să-l numim pe Chirică) utilizează o modalitate extrem de originală pentru a-şi duce la îndeplinire planul ticluit.
[5] Se ştie că dracul ia drept simbrie pentru cei trei ani ca slugă la Stan sacul în care se afla „codoşca de babă".

BDD-A23595 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:53 UTC)

rând, după cum se desfăşoară firul epic. Fiecare dintre acestea îi va conferi caracteristici proprii felului său de a fi, prestațiile funcționale ale personajelor fiind, în felul acesta, diferite, dar slujind aceluiaşi scop de modelare a universului în care trăiesc.

Baba va fi cel dintâi reformator al universului fantastic, întrucât ea generează acțiunile care vor duce la desfăşurarea firului epic. „Posomorâtă ca vremea cea rea din pricină că nu aveau copii", baba se hotărăşte să-şi ia soarta în propriile mâini. În calitate de prim mandatar, un aspect care ține, de altfel, de funcția de moderator, ea îl va însărcina pe moşneag cu sarcina de a-i aduce „ce ți-a ieşi înainte întâi şi-ntâi, dar a fi om, da' şerpe, da', în sfârşit, orice altă jivină a fi" pentru a o creşte „şi noi cum vom putè, şi acela să fie copilul nostru"[6]. Baba va schimba, în felul acesta, starea de fapte inițială. Această decizie categorică a personajului va oferi o soluție acceptabilă pentru lipsa resimțită de cei doi bătrâni. Remedierea aceasta vine sub chipul celui „mai ogârjit, mai răpănos şi mai răpciugos" purcel, care va deveni în scurt timp „chipos", „hazliu", „gras". Progresul făcut de „odorul" bătrânilor este rezultatul îngrijirilor babei, caracterul ei de moderator fiind, astfel, redat în mod direct, prin descrierea fără echivocuri.

În aceeaşi poveste, un alt personaj va prelua funcția de moderator, de civilizator, iar acesta va fi chiar „odorul", „purcelul ogârjit", sub a cărui înfățişare se ascundea nimeni altul decât Făt-Frumos, blestemat de către o „hârcă de babă" „cu chip să-l poată face mai pe urmă ca să ieie vreo fată de-a ei". Rolul pe care îl discutăm aici este asumat de Făt-Frumos în momentul în care, mandatar la rândul lui, îl trimite pe moşneag să-l anunțe pe împărat că îi va construi podul de la casa lor până la curțile împărăteşti pentru a se putea căsători, astfel, cu fata împăratului.

În cazul ambelor personaje moderatoare, redimensionarea lumii are un dublu sens: senzorial/material şi metafizic. Ceea ce trebuie, însă, subliniat este faptul că metamorfoza cantitativă atrage după sine schimbarea din punct de vedere calitativ a coordonatelor lumii fantastice. De pildă, construirea podului menționat şi căsătoria cu fata împăratului anulează drastica pedeapsă dată de împărat celor care nu reuşeau să se țină de cuvânt: „cine s-a bizui să vie ca s-o ceară de nevastă şi n-a izbuti să facă podul ... aceluia pe loc îi şi taie capul".

Tentația de a-şi depăşi propria condiție conferă poveştilor lui Creangă dinamism. Este o tentație caracteristică personajelor-cheie ale poveştilor. În fond, aceasta semnifică şi dorința de perfecționare a lumii. În *Povestea porcului* dorința menționată este conştientizată într-un moment doar în aparență static; modelarea unui univers care nu este tocmai pe placul personajelor explică pe de o parte sfatul împărătesei către fiica sa de a arunca pielea de porc a ginerelui său, iar pe de altă parte acțiunea ulterioară a tinerei împărătese. Rezultatele inițiale

[6] I. Creangă, *op. cit*, p. 44.

BDD-A23595 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:53 UTC)

vor avea, însă, consecințe dramatice. În urma acțiunii tinerei, are loc, de fapt, demolarea unei microlumi, marcată de un fals echilibru. Efortul de modelare a acesteia prin aruncarea pieii de porc în foc declanşează redimensionarea în întregime a universului, aceasta întrucât toți cei din jurul tinerei vor avea de pierdut câte ceva. În condițiile acestea, bătrânii nu îşi mai pot întreține nora, ei reîntorcându-se la starea materială inițială, una precară. Astfel, noile coordonate ale universului fantastic vor fi trasate de traiectoria peregrinărilor tinerei soții.

Fata de împărat este personajul care va beneficia de acțiunile personajelor-donatori (Sf. Miercuri, Sf. Vineri, Sf. Duminică). Aceste din urmă personaje oferă daruri magice – furca cu lâna de aur, vârtelnița de aur, tipsia cu cloşca şi puii de aur – care simbolizează, la rândul lor, dorința de reinstaurare a modelului ideal al lumii. Consecințele acțiunilor destructive ale „hârcii de babă" sunt evidente, dar nu ireparabile, întrucât darurile menționate vor susține obiectivul „civilizator" al căutării locului unde plecase Făt-Frumos: Mănăstirea-de-Tămâie. Principalul motiv care frânează mersul firesc al lucrurilor este „cercul zdravăn de fier" care încingea brâul tinerei împărătese însărcinate, făcând imposibilă naşterea pruncului împărătesc, apariția unei noi vieți care, la rândul ei, să ofere un nou început. Un mic rol civilizator are aici şi „credinciosul împăratului", care contribuie la finalizarea pozitivă a întregii povestiri prin intervenția sa, aducându-i apoi la cunoştință şi împăratului tot ceea ce se petrecuse în odaia lui în cele două nopți.

Vraja aruncată de babă se va destrăma odată cu ruperea cercului. Pedepsirea babei are loc neîntârziat: Făt-Frumos „porunceşte să-i aducă o iapă sireapă şi un sac plin cu nuci, şi să lege şi sacul cu nucele şi pe hârca de coada iepei, şi să-i deie drumul. (...) Şi când a început iapa a fugi, unde pica nuca, pica şi din Talpa-iadului bucățica; şi când a picat sacul, i-a picat şi hârcei capul."[7] Prin anihilarea babei şi naşterea pruncului împărătesc, cele două personaje contribuie la instaurarea unei noi stări de lucruri.

Fiecare personaj al universului fantastic are o anumită poziție în cadrul subiectului, este introdus după o anumită manieră, are limbaj şi gesturi tipice, funcționează după reguli de la care nu se abate. În economia şi echilibrul discursului fabulos, rolul de moderator al unui personaj este unul necesar. Fără el basmul, povestea nu s-ar putea constitui. Aceste personaje sunt cele care schimbă cursul evenimentelor prin intervențiile lor. Omniprezența personajului care moderează universul povestirii la Ion Creangă este absolut legitimă şi firească şi aceasta întrucât efortul de modelare a lumii este revendicat în special de finalitatea optimistă a acțiunii poveştilor sale.

[7] I. Creangă, *op. cit*., p. 58.

BDD-A23595 © 2009 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:53 UTC)

Bibliografie:

Creangă, Ion, *Poveşti, amintiri, povestiri*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1980

Adam, Jean-Michel, Revaz, Françoise, *Analiza povestirii*, Institutul European, Iaşi, 1999

Bal, Mieke, *Naratologia*, Institutul European, Iaşi, 2008

Corobca, Liliana, *Personajul în romanul românesc interbelic*, Editura Universității din Bucureşti, 2003

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008

Propp, Vladimir, *Morfologia basmului*, Editura univers, Bucureşti, 1970

Todorov, Tzvetan, *Poetica prozei*, Editura Univers, Bucureşti, 1975

Vrabie, Gheorghe, *Structura poetică a basmului*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975

BDD-A23595 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:53 UTC)